

Sedativa, hypnotika

Sedativa = látky „zklidňující“

Hypnotika = látky navozující stav více či méně podobný fyziologickému spánku

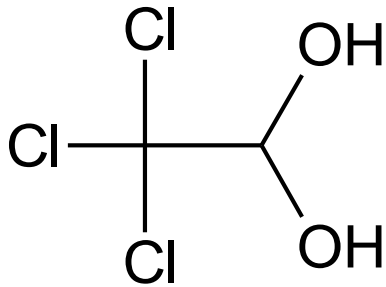
Spánek dle EEG a dalších metod:

non-REM (non-rapid eye movement) spánek – 70-75%

REM – zbytek; hluboký spánek potřebný k regeneraci organismu

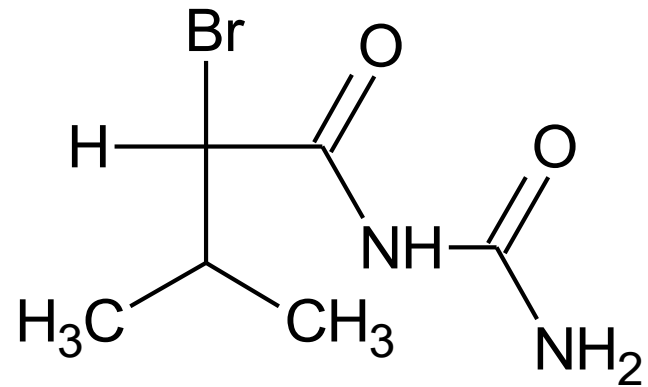
(Pre)historie

- ethanol
- bromidy (KBr, NaBr)

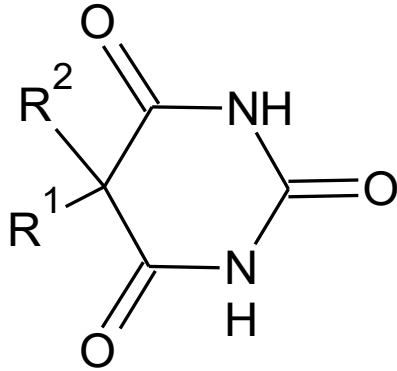
chloralhydrát

- dosud používán jako „jemné“ hypnotikum u dětí (čípky)

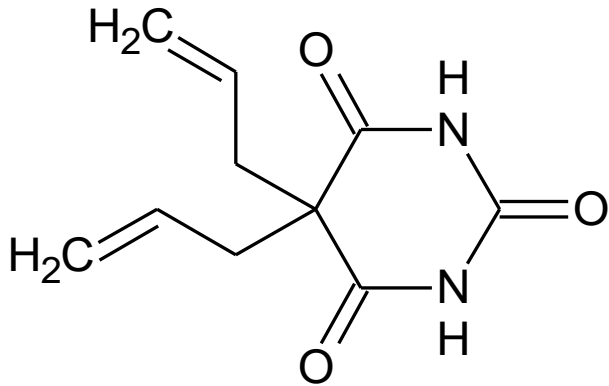
bromisoval

Historie Barbituráty

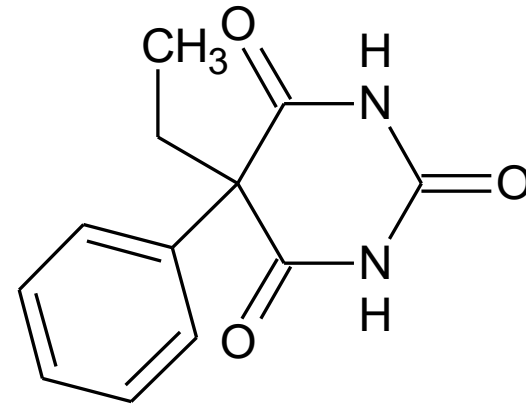
kys. barbiturová

$R^1, R^2 =$ alkyl, alkenyl, aryl barbituráty

symetrické

- pomalý nástup účinku
- mírný účinek (sedativa)
- dlouhé odeznívání
- použití v analg. směsích (irac., návyk)

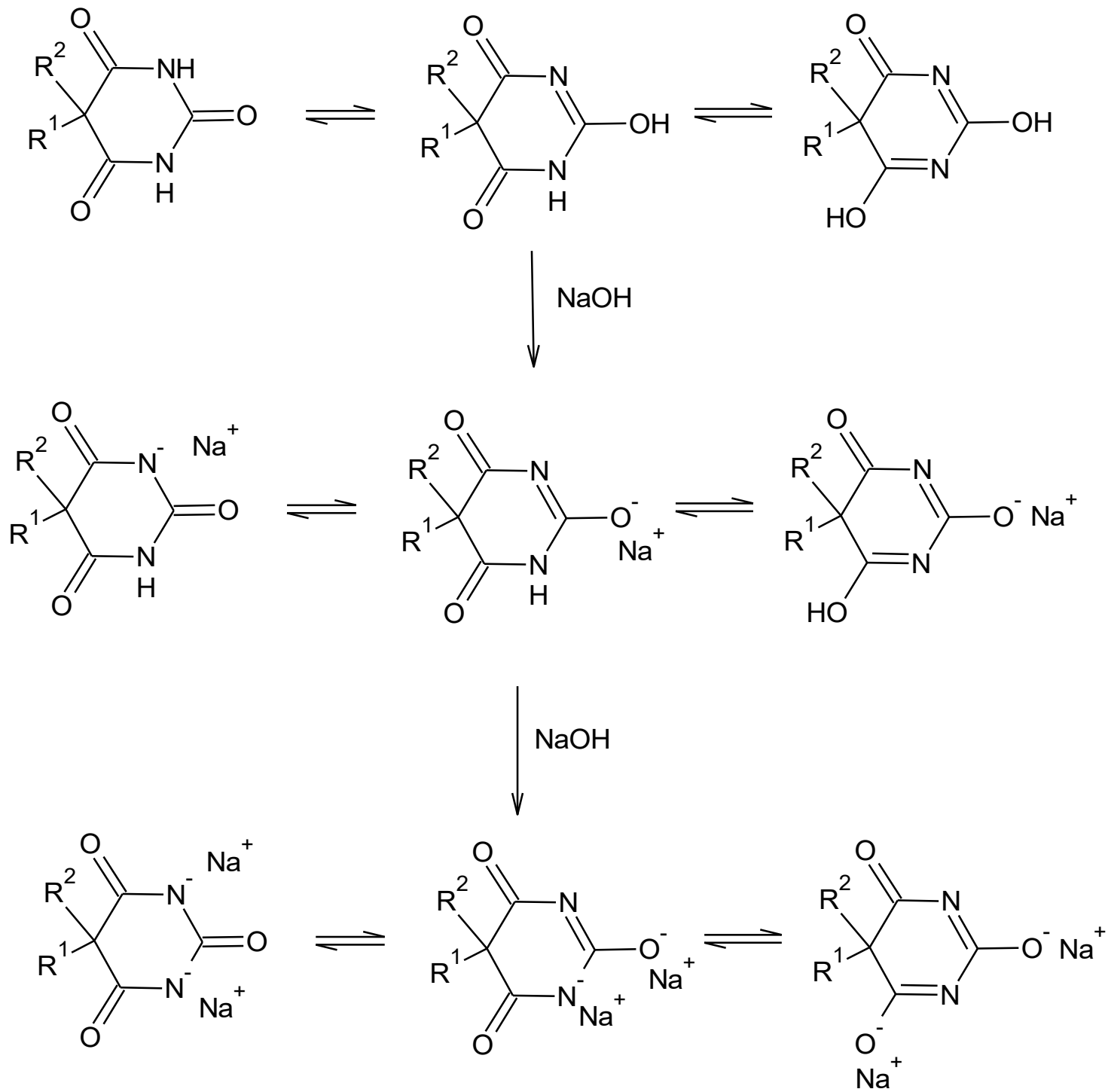

nesymetrické

- obvykle lipofilnější
- účinnější, rychlejší nástup (hypnotika)
- léčba hyperbilirubinémie a kernikteru u novorozenců (patrně irac.)

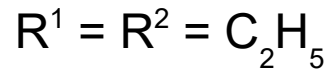
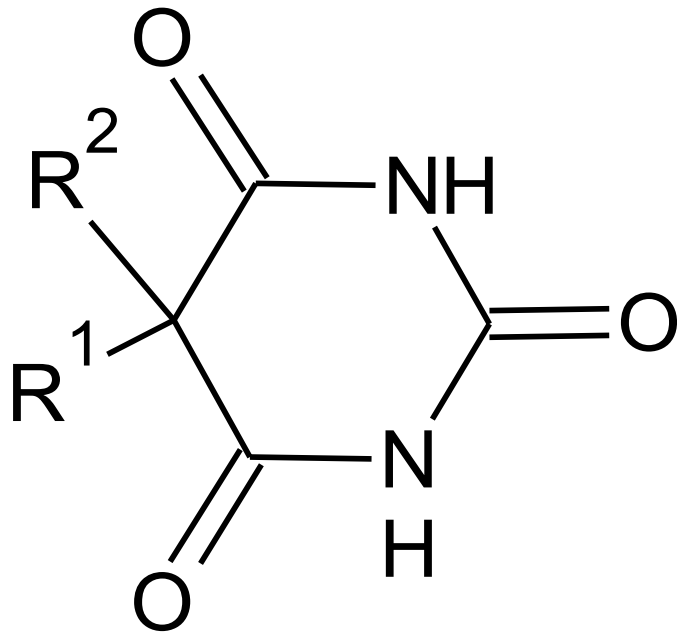
- masově používány přibližně 1912 – 1955
- dělení podle trvání účinku
- až 50 derivátů
- potlačují REM-spánek

Chemické vlastnosti barbiturátů

- laktam-laktim tautomerie
- dvojsytné kyseliny
- značný rozdíl $pK_a \Rightarrow$ možnost monosodných aj. solí dobře rozp. ve vodě

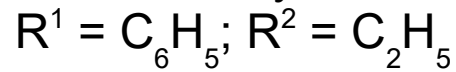
Příklady barbiturátů

barbital

alobarbital

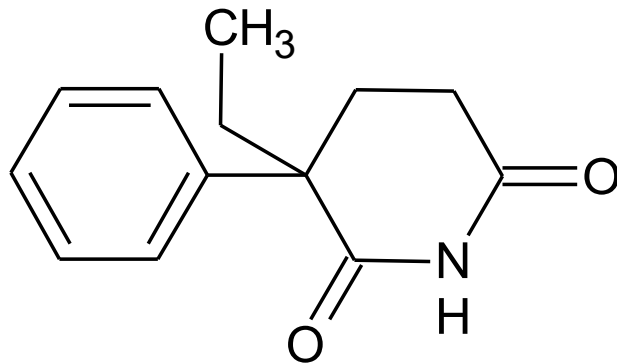
fenobarbital, syn. luminal

•též antiepileptikum, LČ febrilních křečí u kojenců, dosud u novorozenecké žloutenky (patrně irac.)

•aktivátory GABA_A receptoru

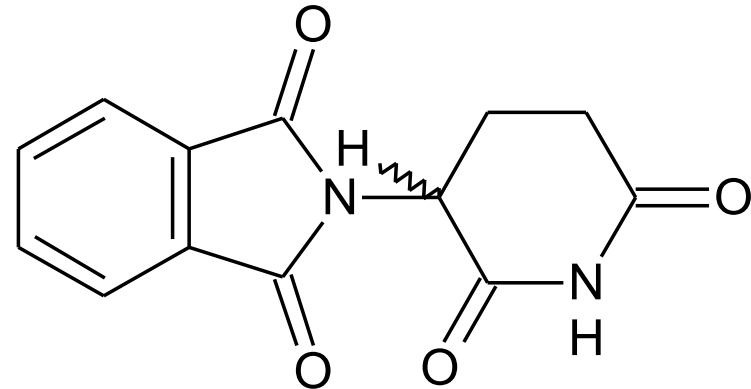
•rovněž ve směsích (Bellaspone®)

Deriváty piperidin-2,6-dionu (glutarimidu)

glutethimid

- odvozen od fenobarbitalu
- obsolentní sedativum a hypnotikum

thalidomid

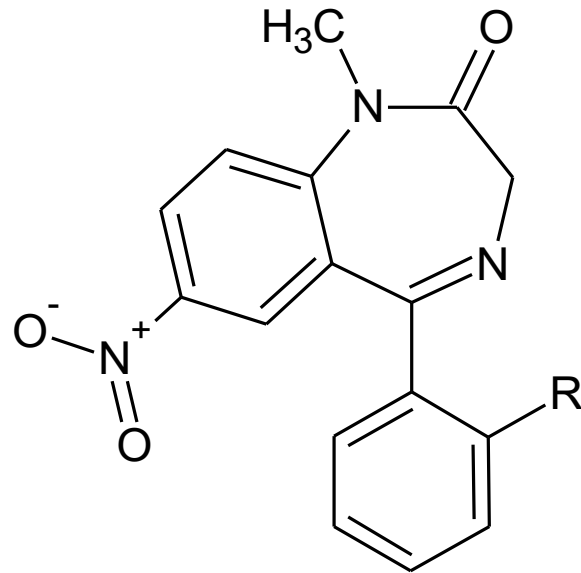
Contergan®

- původně hypnotikum
- v 70. letech stažen kvůli teratogenitě S-enantiomeru, enantiomery však v organismu rychle racemizují; impuls k zavedení INN názvosloví
- po r. 2000 znovu používán: imunosupresivum, antineoplastikum: inhibitor angiogeneze; „lead compound“ nové skupiny antineoplastik

Benzodiazepiny

1,4-benzodiazepiny

R = H   **nitrazepam** – spíše sedativum

R = F   **flunitrazepam** - hypnotikum

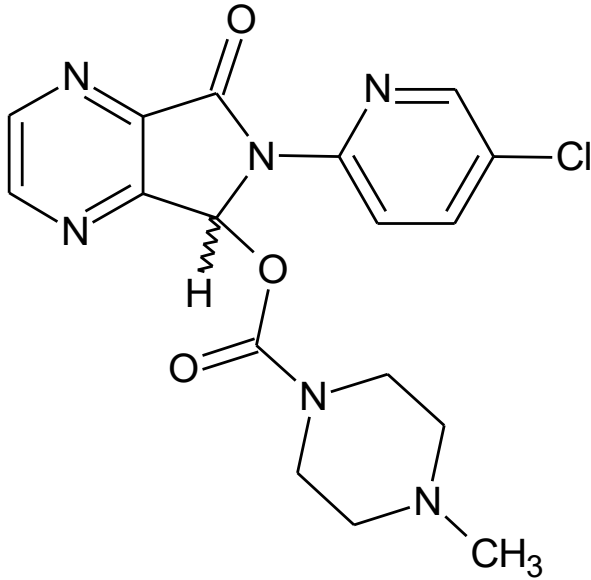
(Rohypnol®)

•malý efekt na REM spánek

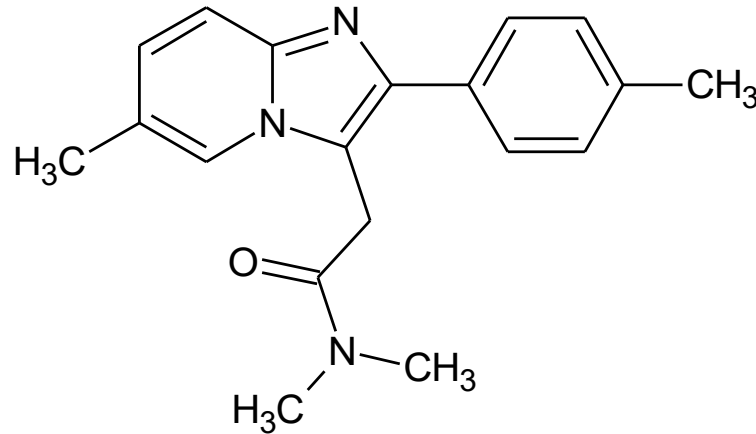
N.Ú.: amnézie, útlum dýchání a cirkulace

•tolerance

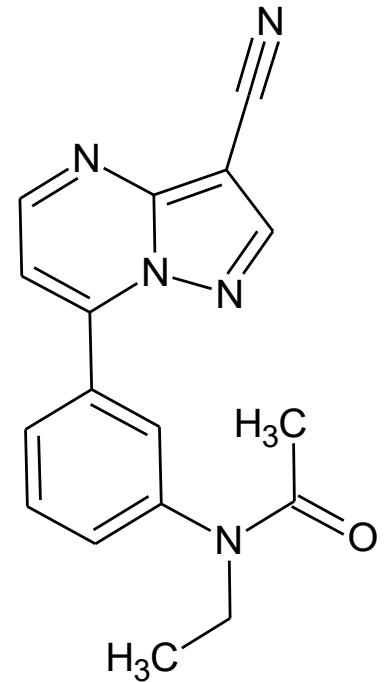
„Z-látky“

(±)-(5R,S): **zopiklon**
Zopitin®
(+)-(5S): **eszopiklon**

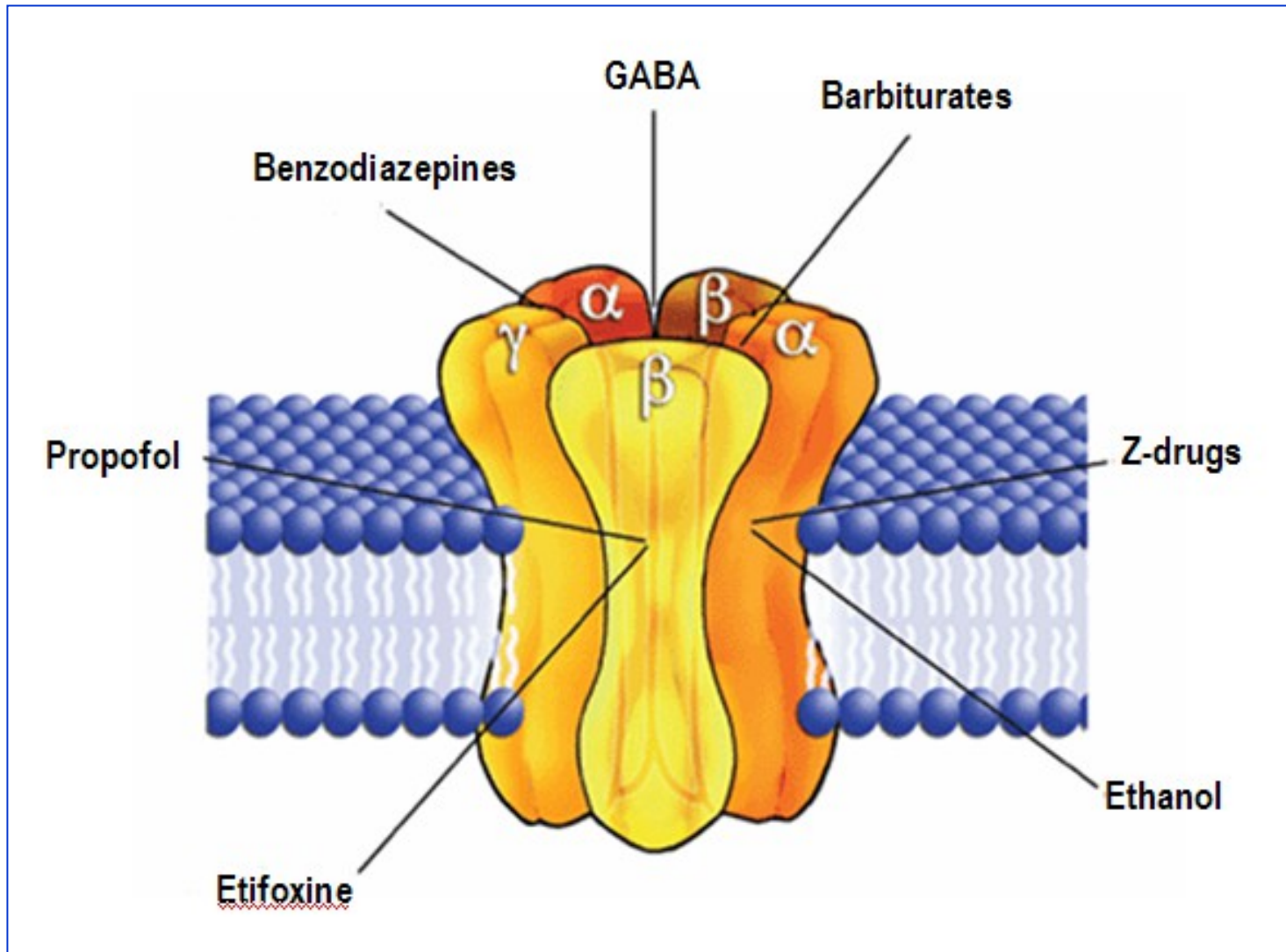
zolpidem
Eanox®, Hypnogen®

zaleplon
•též antikonvulz. účinky
Sonata®, Zerene® ...

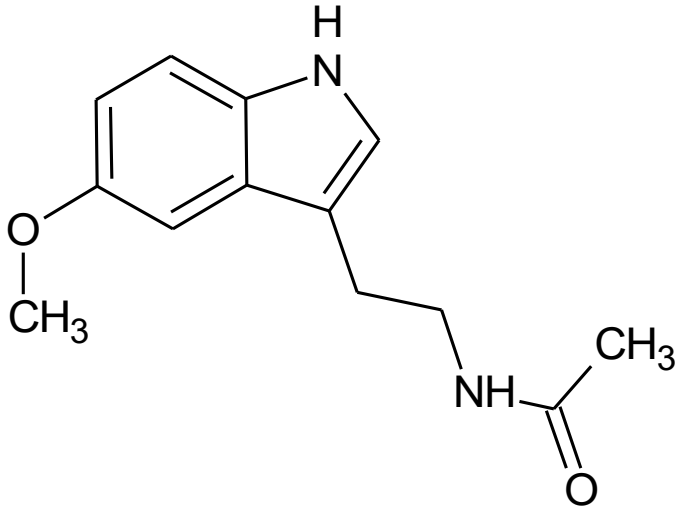
GABA_A-receptor – Cl⁻ kanál – cílová struktura většiny sedativ a hypnotik a mnoha antiepileptik

- alosteričtí agonisté receptoru

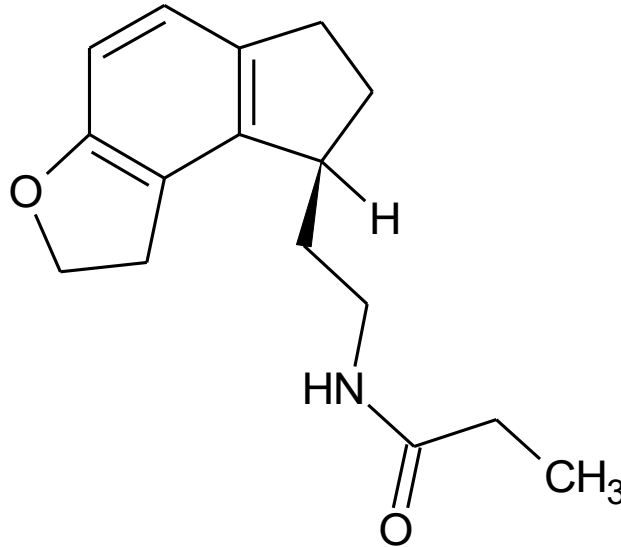
Agonisté melatoninového receptoru („melatonergní“ léčiva)

- melatonin zodpovídá za **cirkadiální rytmus**
- agonisté navozují spánek a „resetují cirkadiální hodiny“ (=“Zeitgeber“), aby byl umožněn

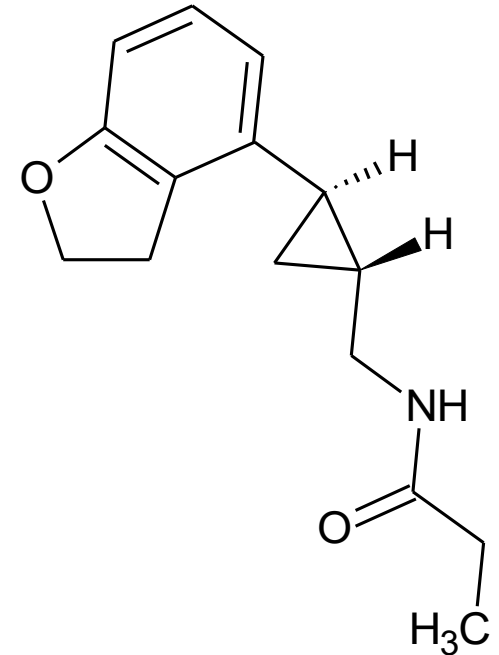
melatonin

- podání večer ⇒ „resynchronizace“
- příliš krátký plazm. $T_{1/2}$

ramelteon

- agonista melatoninových receptorů MT₁, MT₂

tasimelteon

syn. BMS-214778

Melatoninové receptory

- MT_1 a MT_2

- v různých částech mozku, významné zejména v supraschiasmatickém jádře („cirkadiální pacemaker = Zeitgeber“-SCN)

- receptory spojené s G-proteinem

- vazba melatoninu na $MT_2 \Rightarrow$ „reset hodin“

- vazba na $MT_1 \Rightarrow$ potlačení šíření nervového vzruchu („neuronal firing“)

- MT_1 zprostředkovaný účinek melatoninu navozuje spánek především pomocí

„hypothalamického spínače spánku“, jenž pod vlivem melatoninu potlačuje nervové dráhy spojené s bděním a stimuluje dráhy spojené se spánkem

- pro uspávací účinek melatoninu má význam i thalamus; zde MT receptory, vlivem 5-aminoindolu se tvoří **spindles**, charakteristické non-REM spánkem

- i další vazebné struktury/místa pro melatonin: chinonreduktasa 2, jaderné receptory patřící do nadrodiny receptorů retinové kyseliny, Ca^{2+} vážící proteiny: kalmodulin, kalretikulin a jeho analogy v jádře aj.

Antiepileptika

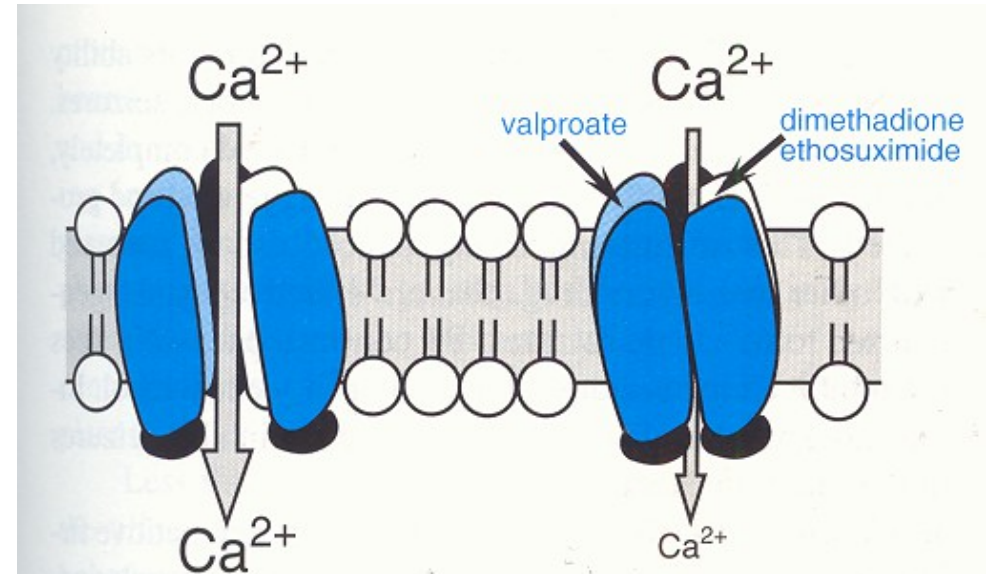
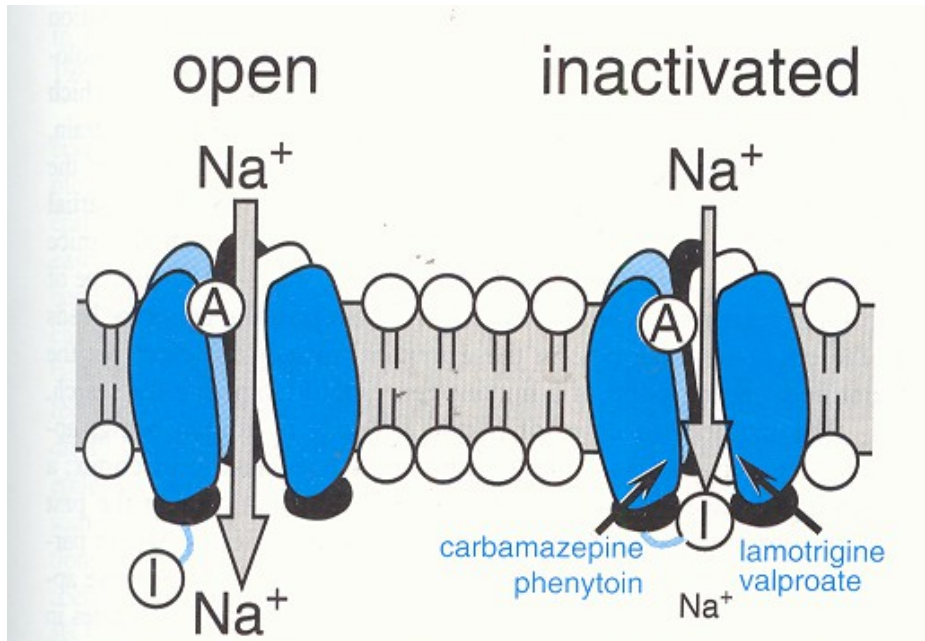
- látky selektivně tlumící CNS, užívané k léčbě epilepsie

Antikonvulziva

- látky působící proti křečím používané často (ale nejen) při epilepsii
- mnoho LČ má obojí použití, ne však všechna

Mechanismy účinku antiepileptik a struktury, s nimiž interagují

•GABA_A-receptor

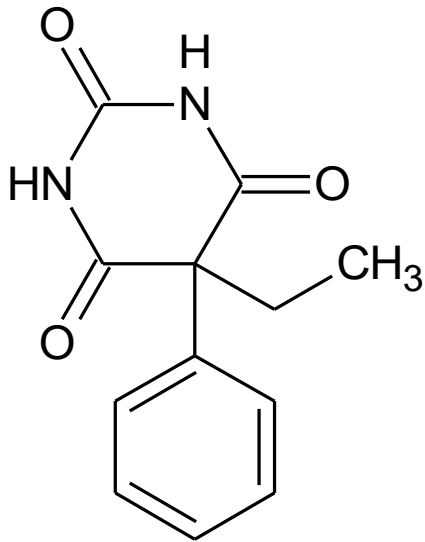
- napětově závislé Na⁺ kanály: prodloužení inaktivace snižuje schopnost neuronů šířit vzruch na vyšších frekvencích
- nízkoprahové Ca²⁺ kanály: snížení toku Ca²⁺ kanály typu T snižuje proud pacemakeru, jenž podmiňuje thalamický rytmus v hrotech a vlnách, pozorovaný při generalizovaných záchvatech

Synaptický vezikulární protein 2A (SV2A)

- široce rozšířen v CNS, předpokládána účast v exocytose synaptických vezikul a uvolňování neurotransmiterů
- afinita levetiracetamu a jeho analogů k SV2A těsně koreluje s jejich schopností chránit před konvulzemi, experimentálně navozenými na zvířecích modelech

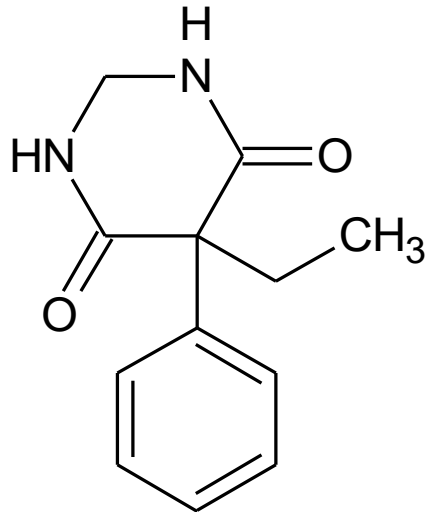

Fenobarbital a jeho analogy

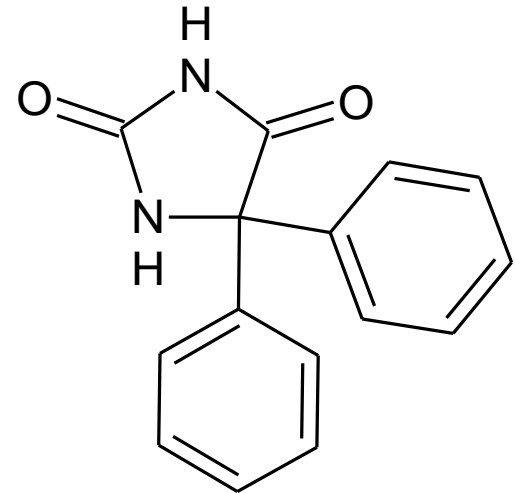
fenobarbital

Luminal® inj.,
Pheneamal 0.1®,
Phenaemaletten®
•LČ druhé volby:
teratogenní, indukce
jaterních enzymů;
sedace, deprese,
podrážděnost u dětí a
starších lidí

primidon

Liskantin® tbl.
•metabolizován na fenobarbital
•LČ druhé volby: sedace, ataxie,
oslabené libido

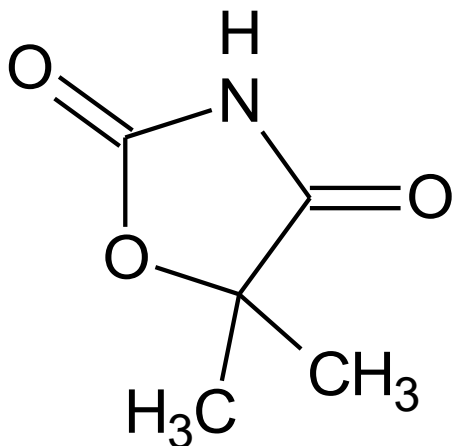

fenytoin

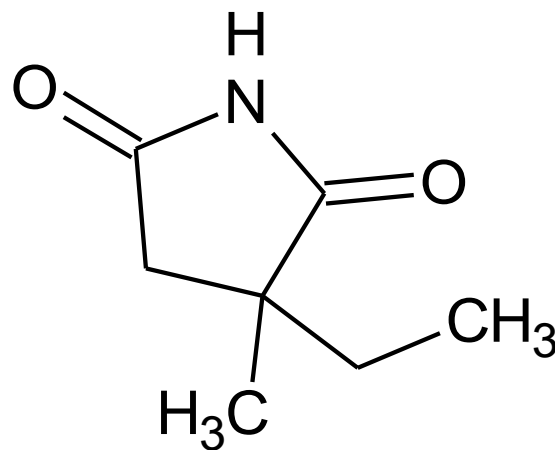
5,5-difenyldantoin

•od r. 1938
•ve srovnání s
fenobarbitalem téměř
„nesedativní“
•působí na Na⁺ kanálu,
prodlužuje čas otevření
Epilan D Gerot® tbl.,
Epanutin® inj.
•fakticky jednosytná kys.,
používána i Na⁺ sůl

Izosterní analogy hydantoinů – oxazolidin-2,4-diony a sukcinimidy

dimethadion

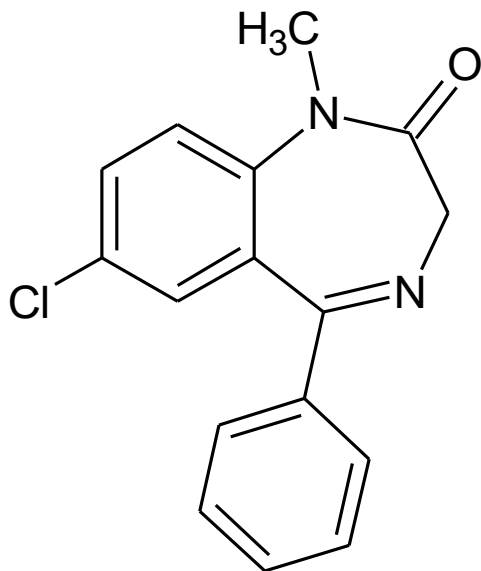
ethosuximid

Pethinimid® cps.

- účinný u pacientů s absencemi, nikoliv u generalizovaných a tonicko-klonických záchvatů
- neinteraguje s jinými LČ
- NÚ: nauzea, zvracení, abdominální bolest, bolest hlavy, alergická vyrážka ...

- blokace Ca²⁺ kanálů typu T v neuronech thalamu

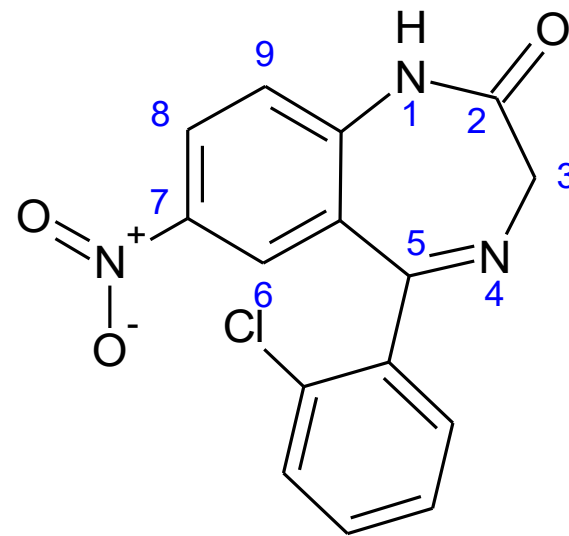
Benzodiazepiny
1,4-benzodiazepiny

diazepam

•též prevence febrilních křečí u kojenců

Diazepam Desitin® Rectal Tube

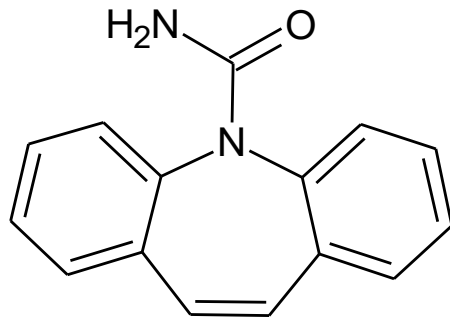

klonazepam

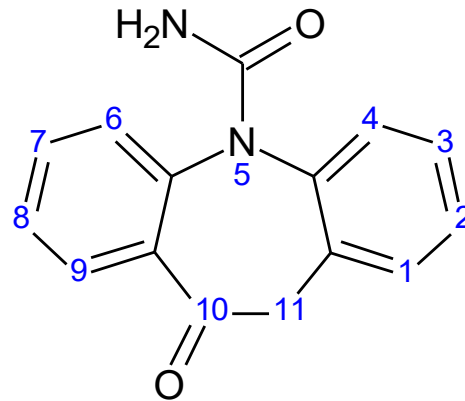
Rivotril® tbl., gtt.

•GABA_A-receptor

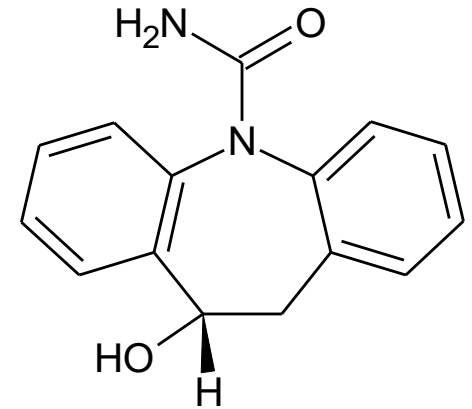
Dibenz[*b,f*]azepiny

5H-dibenz[*b,f*]azepin-5-karboxamid

(proléčivo)

karbamazepin

Carbamazepinum ČL 2009

Biston®, Neurotop®, Tegretol® CR ...

- blokuje napěťově závislé Na⁺ kanály a tím brání rychlému a nekontrolovatelnému šíření vzruchu

oxkarbazepin

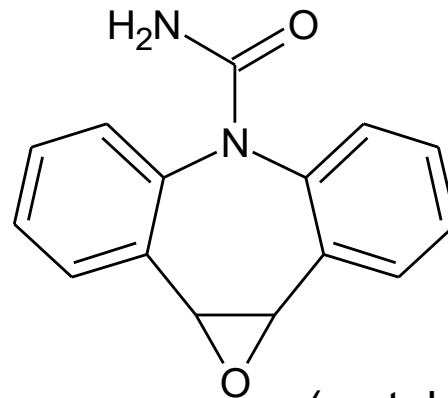
Oxkarbazepin Merck®,

... Mylan®; Trileptal®

eslikarbazepin

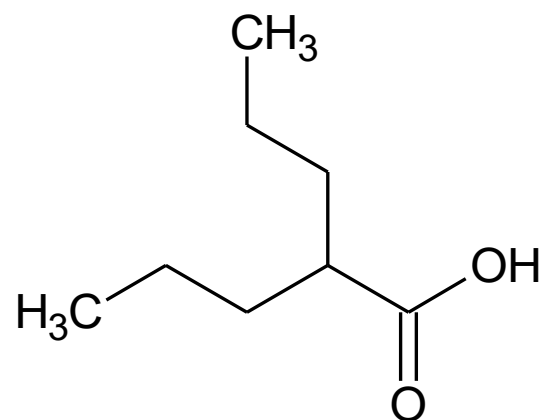
- těž moduluje proudy zprostředkované Ca²⁺ a K⁺

Exalief® tbl., Zebinix® tbl.

(metabolit)

karbamazepin-epoxid

valproová kys.

Acidum valproicum ČL 2009

•častěji užíván **valproát sodný**

Natrii valproas ČL 2009

•blok napěťově závislých Na⁺ kanálů

•zesílení inhibičního efektu GABA

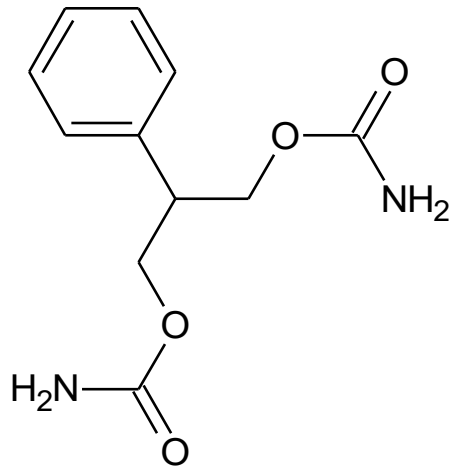
•snížení proudu napěťově závislým (nizkoprahovým) Ca²⁺ - T- kanálem

•všechny typy záchvatů

•teratogenní

Absenor ® , Convulex ® (valproová kys.), Depakine ® , Orfiril ® ... (valproát sodný)

Karbamáty

felbamát

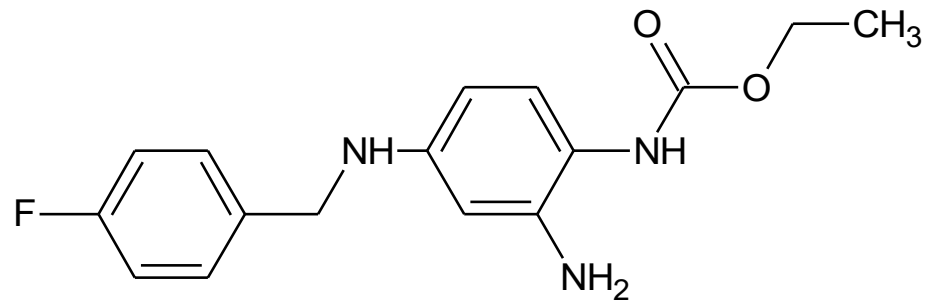
•analog meprobamatu a karisoprodu

MÚ:

- potencuje inhibiči zprostředkovanou GABA
- blokuje napěťově závislé Na⁺ kanály
- blokuje iontový kanál na N-methyl-D-aspartátovém (NMDA) receptoru

•generalizované záchvaty vč. Lennox–Gastautova syndromu (těžko léčitelná epilepsie začínající v dětství s různými typy záchvatů, často doprovázená mentální retardací)

•vysoké riziko fatální hepatitidy a aplastické anémie

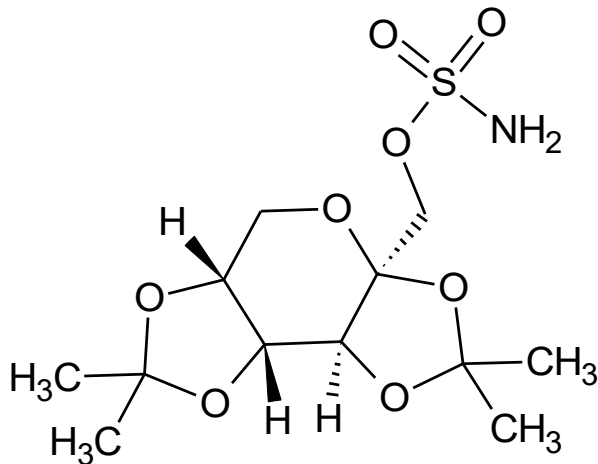

retigabin

syn. D 23129

- vyvinut z analgetika flupirtinu
- M.Ú: aktivace K⁺ kanálů typu Kv7 + potenciace GABA-indukovaných proudů v kortikálních neuronech
- přídavné LČ u částečných záchvatů s nebo bez sekundární generalizace u dospělých od 18 let
- riziko prodloužení QT intervalu a psychiatrických potíží
- Trobalt ® schválen EMA 28. 3. 2011

Látky s fragmentem sulfonamidu, popř. sulfamové kyseliny

topiramát

2,3:4,5-Di-O-isopropyliden- β -D-fruktopyranosa-sulfamát

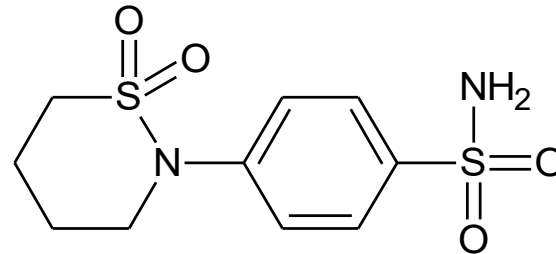
Topilept® tbl., Topilex® tbl.,

Topiragis® tbl....

- provedena řada strukt. obměn, analogy však neúčinné

- blokuje Na⁺ kanály a vysokým napětím řízené Ca²⁺ kanály, zeslabuje účinek excitačních transmitterů a zesiluje účinek GABA; vliv inhibice

karboanhydrasy na účinek nejasný

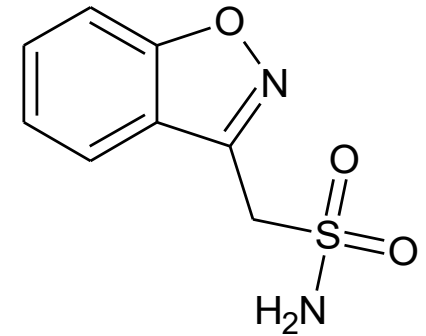

sultiam

- derivát sulfanilamidu

- zaveden 1961

- inhibitor karboanhydrasy Ospanol®tbl.

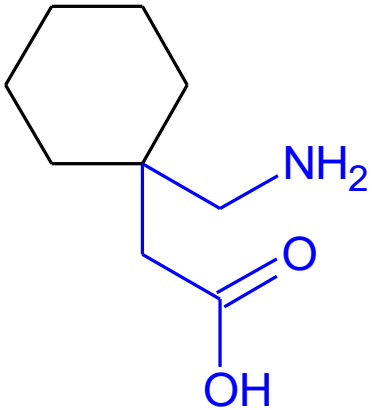

zonisamid

- blokuje napětově závislé Na⁺ kanály & Ca²⁺ kanály typu T
- inhibuje karboanhydrasu

Zonegran®tbl.

Substituční deriváty γ -aminomáslené kys. (GABA)

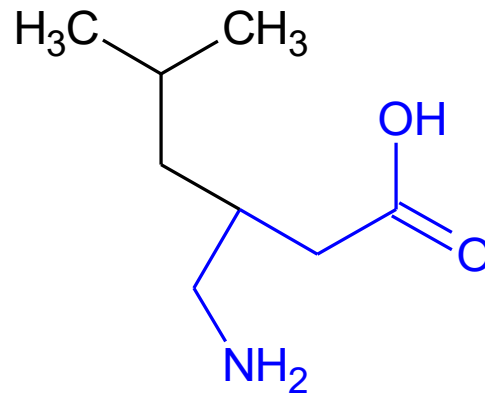

gabapentin

Gabagamma®tbl., Gabanox®tbl.

...

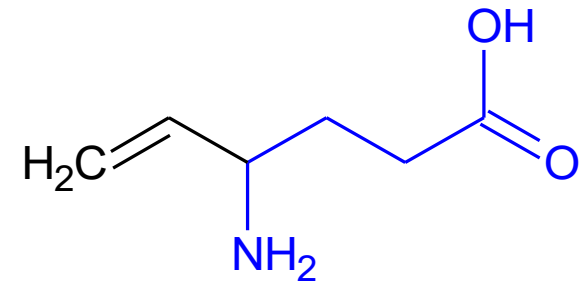
-
- NÚ: přírůstek hmotnosti

pregabalin

Lyrica®

- 6 – 8x účinnější než gabapentin
- též na neuropatickou bolest a generalizovanou úzkostnou poruchu

vigabatrin

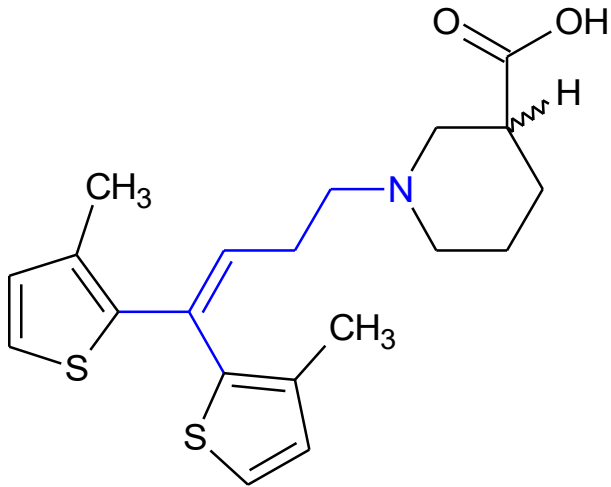
Sabril®tbl.

- inhibitor GABA-aminotransferasy

- váží se na $\alpha 2\delta$ podjednotku neuronálního napětím řízeného Ca^{2+} kanálu a inhibují tok Ca^{2+}
- vylučovány močí, neinterferují s metabolismem jiných léčiv

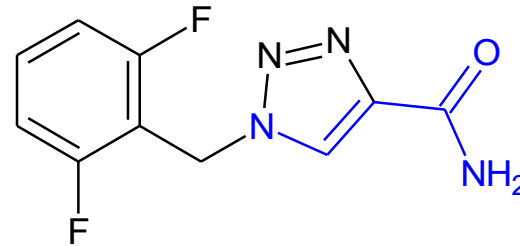
„Novější“ antiepileptika s heteroaromatickými fragmenty

tiagabin

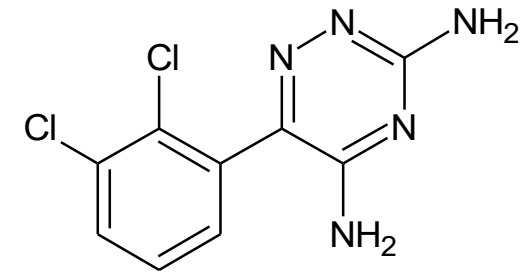
Gabitril®tbl.

- inhibuje zpětné vychytávání GABA v neuronech a gliích ⇒ ↑ dostupnosti GABA pro inhibici postsynaptických neuronů

rufinamid

- modulace Na⁺ kanálů – udržuje jejich inaktivní stav
  - NÚ kardio: zkrácení QT intervalu
- Inovelon®tbl.

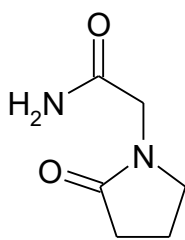

lamotrigin

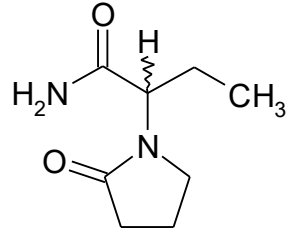
Epimil®tbl., Lamictal®tbl. ...

- blokátor Na⁺ kanálů
- je schopen i vyvolat myoklonické záchvaty
- embryotoxicita: ↑ riziko rozštěpu rtu a patra

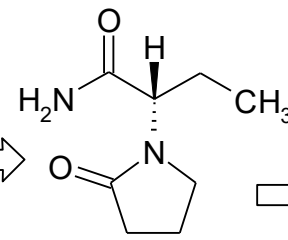
„Rodokmen“ racetamů

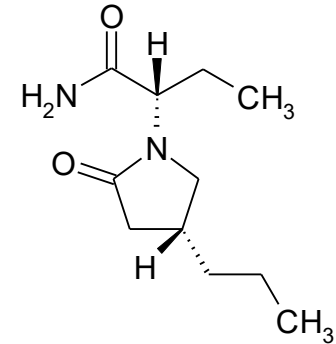
piracetam

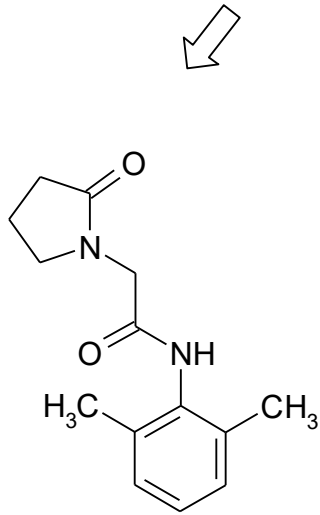
etiracetam

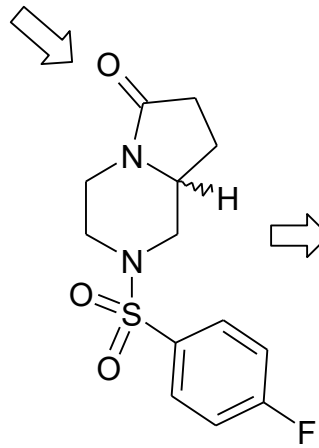
levetiracetam

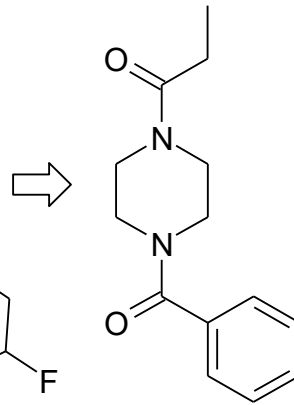
brivaracetam

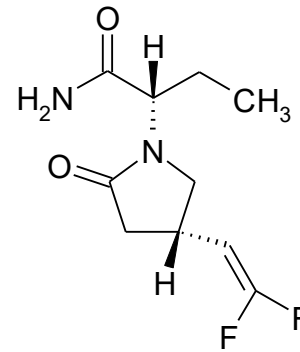
nefiracetam

unifiram

sunifiram

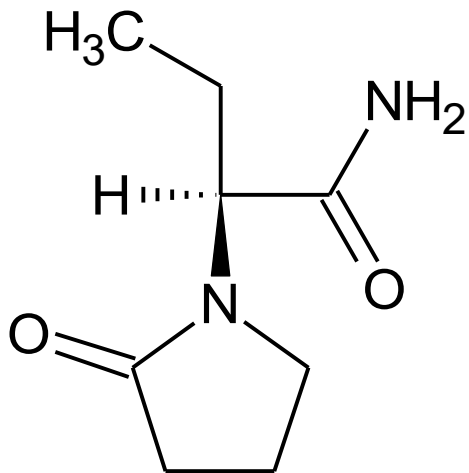
seletracetam

klasická nootropika, posilovače kognitivních funkcí

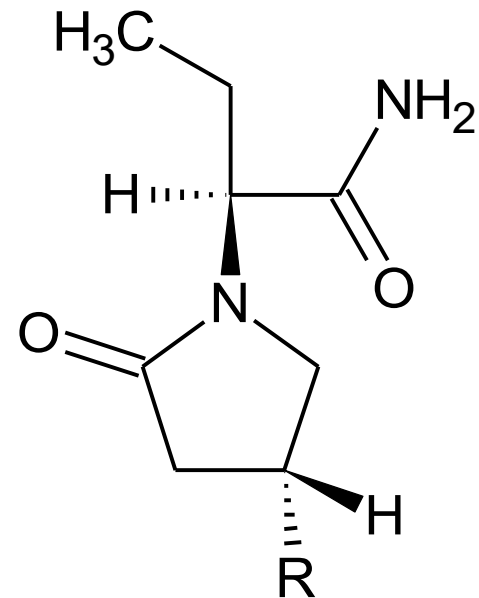
"neklasická" antiepileptika, agonisté synaptického vezikulového proteinu 2A (SV2A)

Antikonvulzivní **racetamy**

- interagují s SV2A
- patrně též inhibují vysokým napětím aktivované (HVA) Ca^{2+} kanály

levetiracetam
Keppra®

(2S), (4R)

- 10x větší afinita k SV2A než levetiracetam

R = C₃H₇   **brivaracetam**

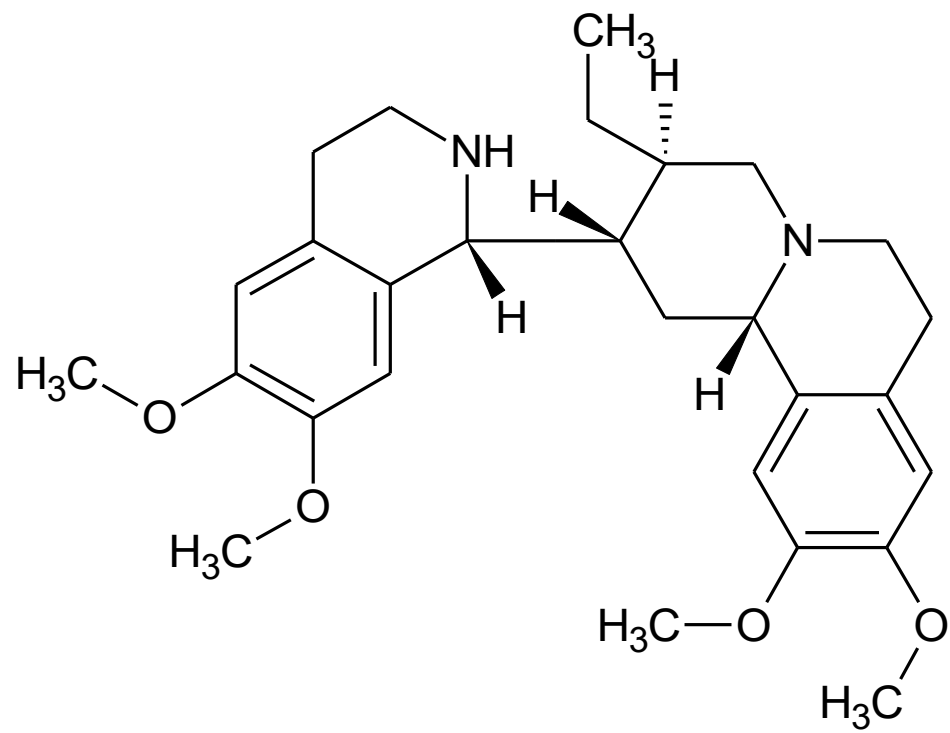
- EMA schválila klin. studie pro léčbu epilepsie u dětí a febr. křečí novorozenců

- inhibuje Na⁺ kanály

R = CH=CF₂   **seletracetam**

Vomitika

- k vyvolání zvracení např. při otravách
- obsolentní skupina

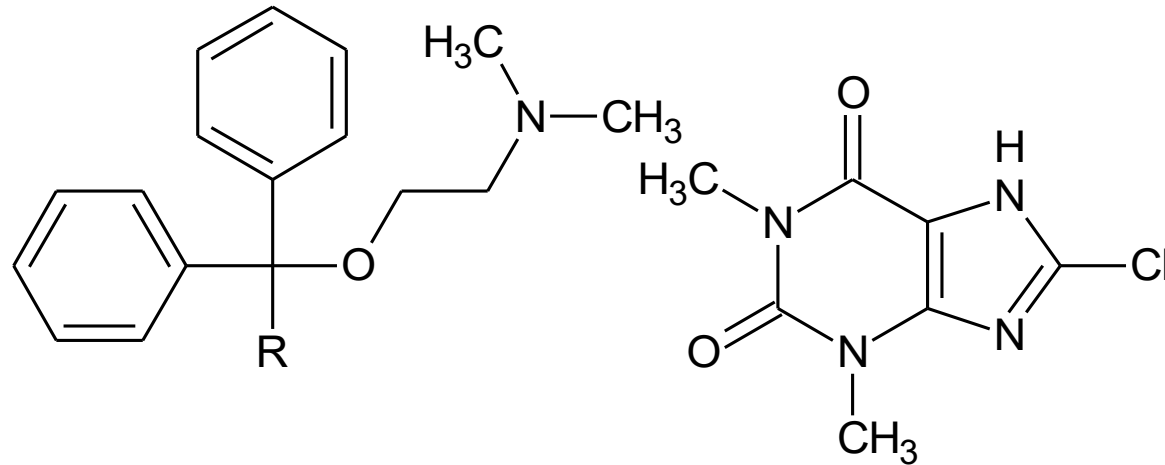
emetin

- alkaloid z kořene *Cephaelis ipecacuanha*, *Rubiaceae*
- účinky emetické (centrální – prodloužená mícha), antiprotozoické, anthelmintické
- dříve též jako „modulátor kašle“ - kombinace s kodeinem – Kodynal® (50 mg kodeinu + 5 mg emetinu)

Antivomitika (= antiemetika), antikinetika

- parasymptolytika: tropanové alkaloidy
- H_1 -antihistaminika
- neuroleptika: fenothiazinové deriváty
- látky urychlující peristaltiku střev
- setrony
- NK-1 antagonisté

H₁-antihistaminika

R = CH₃ **moxastin theoklát**

= moxastin + 8-chlorotheofylin

- syn. mefenhydramin (jen moxastin)
- molekulární komplex

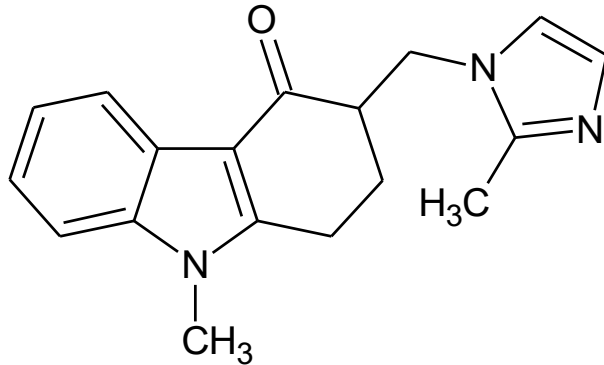
Kinedryl®

- kinetózy, těhotenské nevolnosti
- NÚ: sedace, anticholinergní účinky

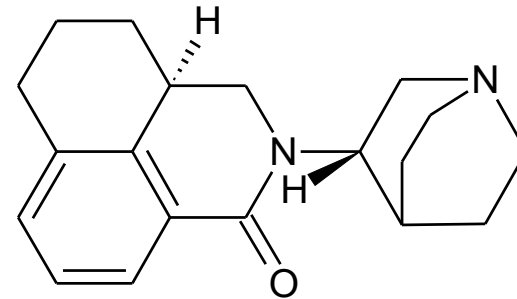
R = H **difenhydramin** (spíše jen antihistaminikum)

Setrony

- potlačují nauzeu a zvracení inhibicí serotoninových 5-HT₃ receptorů na periférii
- léčba těžkých nevolností při protinádorové chemoterapii
- též při celkové anestézii

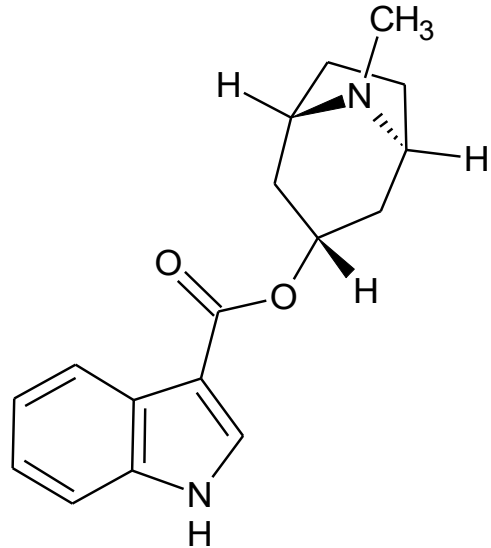
ondansetron
Emeset®, Zofran® ...

palonosetron
• nejmodernější
Aloxi® inj.

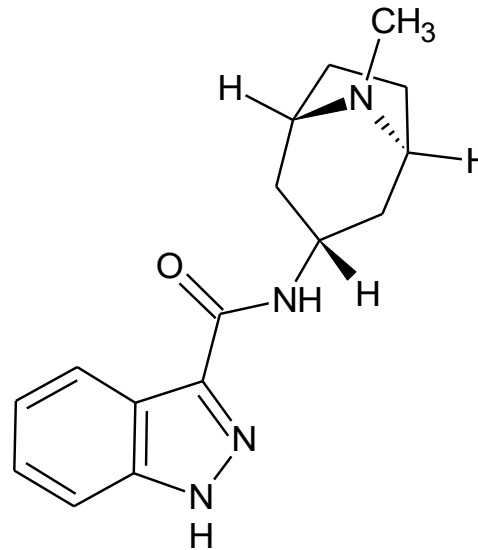

Setrony – deriváty indolu a izosterních heterocyklů

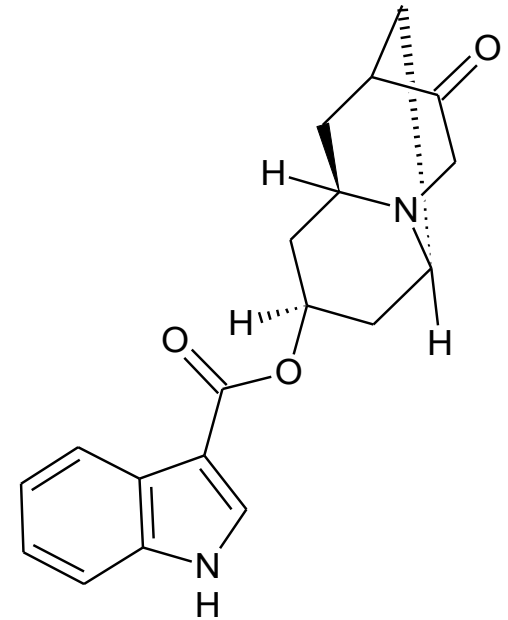
tropisetron

- účinek 24 hod.
- plně metabolizován v játrech

granisetron

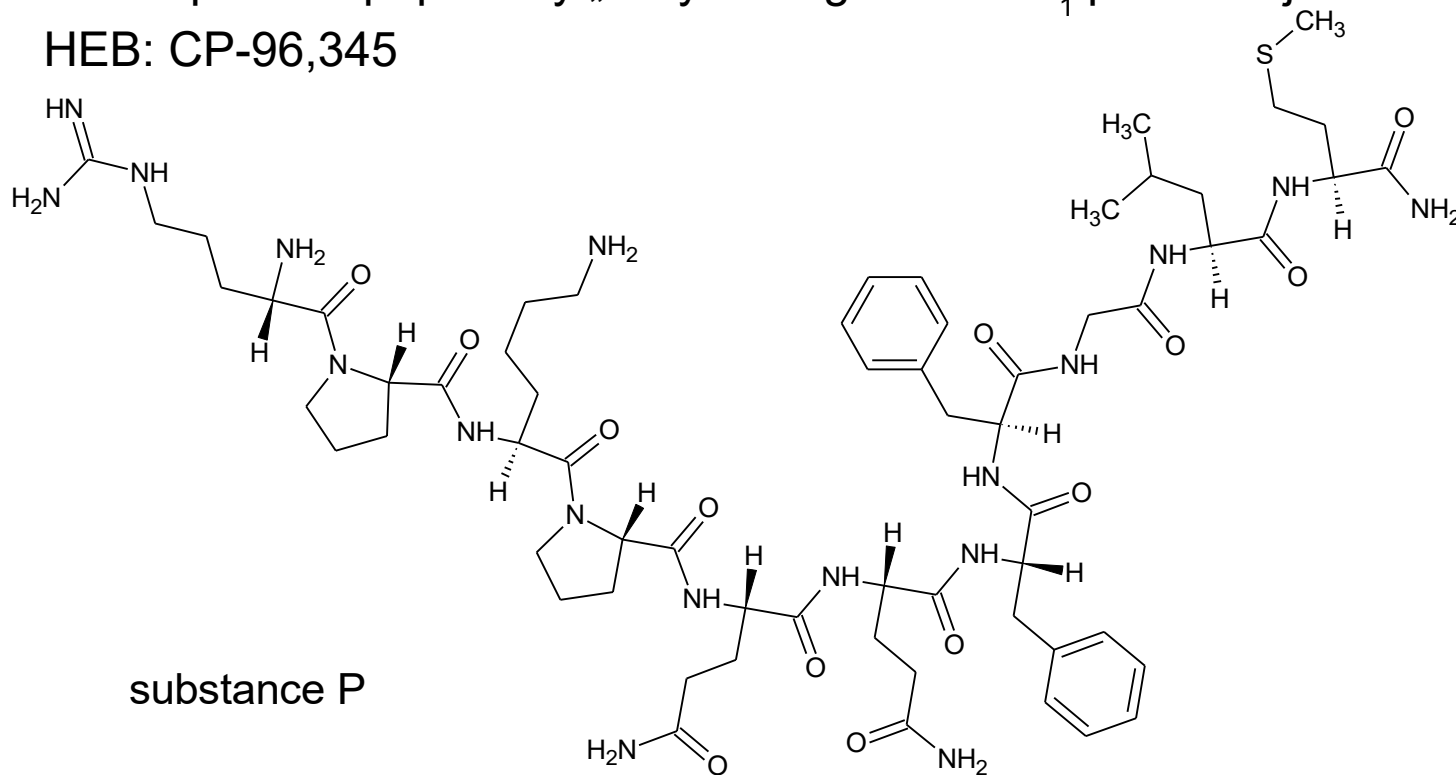
Emegar, Granegis ...

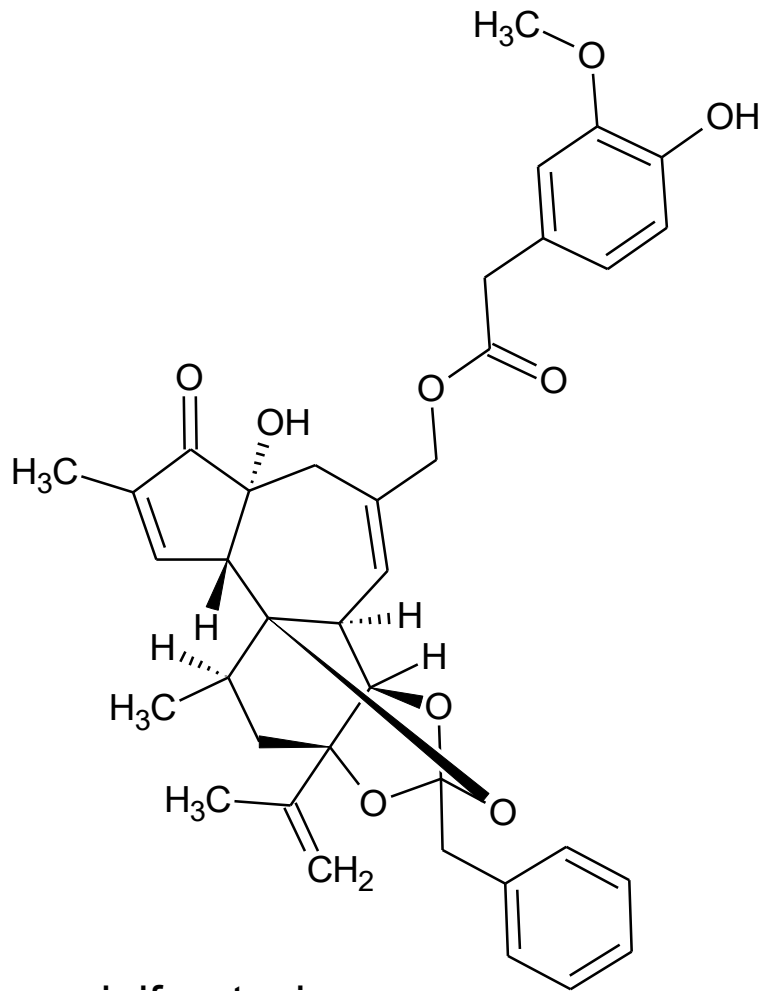
dolasetron

Antagonisté neurokininových receptorů 1 (NK₁)

- substance P (SP) izolována r. 1931, vyčištěna a její sekvence zjištěna až v 70. letech: Arg-Pro-Lys-Pro-Gln-Gln-Phe-Phe-Gly-Leu-Met-NH₂
- patří do rodiny malých peptidů – savčích tachykininů (TK)
- naklonovány 3 typy receptorů pro TK: neurokininy NK₁, NK₂, NK₃
- SP je agonistou především NK₁ receptoru
- 1984: podání SP vyvolalo zvracení u psů
- 1993: resiniferatoxin působí antiemeticky u fretek kompeticí s SP
- 1993: první nepeptidický „čistý“ antagonist NK₁ procházející HEB: CP-96,345

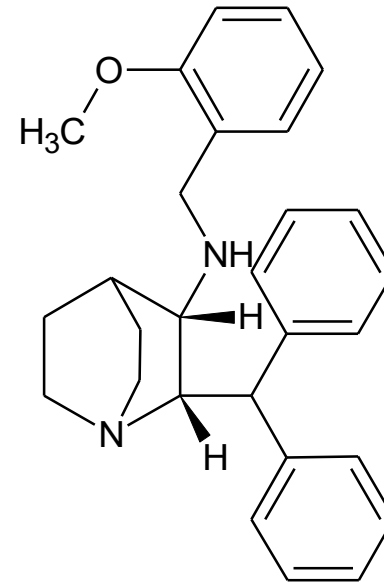

Antagonisté neurokininových receptorů 1 (NK₁)

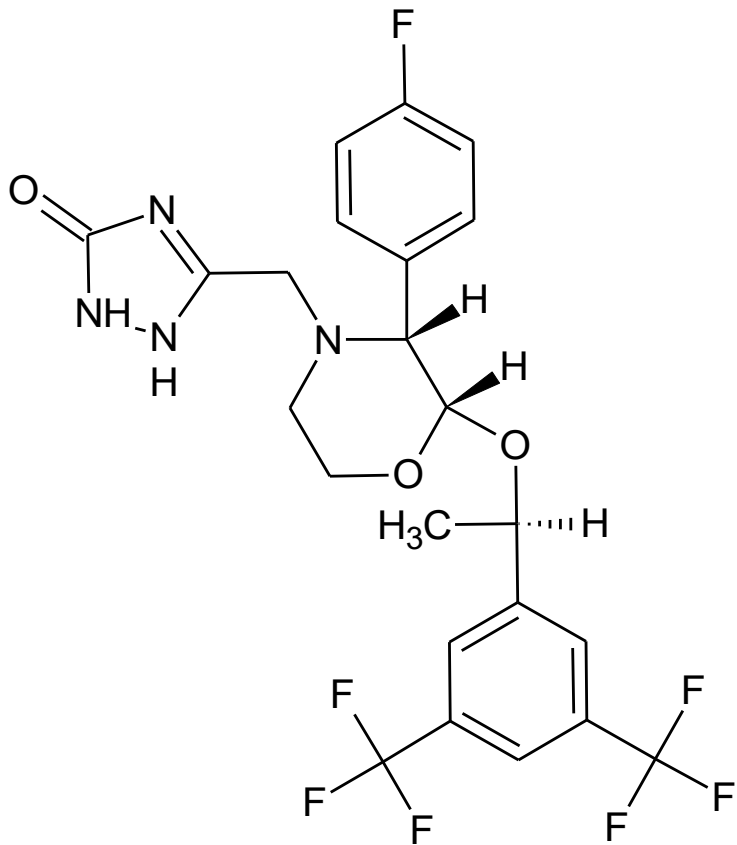
resiniferatoxin

- terpen z latexu rodu *Euphorbia* (*E. poissonii*, *E. resinifera*)
- rovněž agonista vaniloidních (kapsaicinových receptorů)
- emetikum/antiemetikum v závislosti na způsobu aplikace

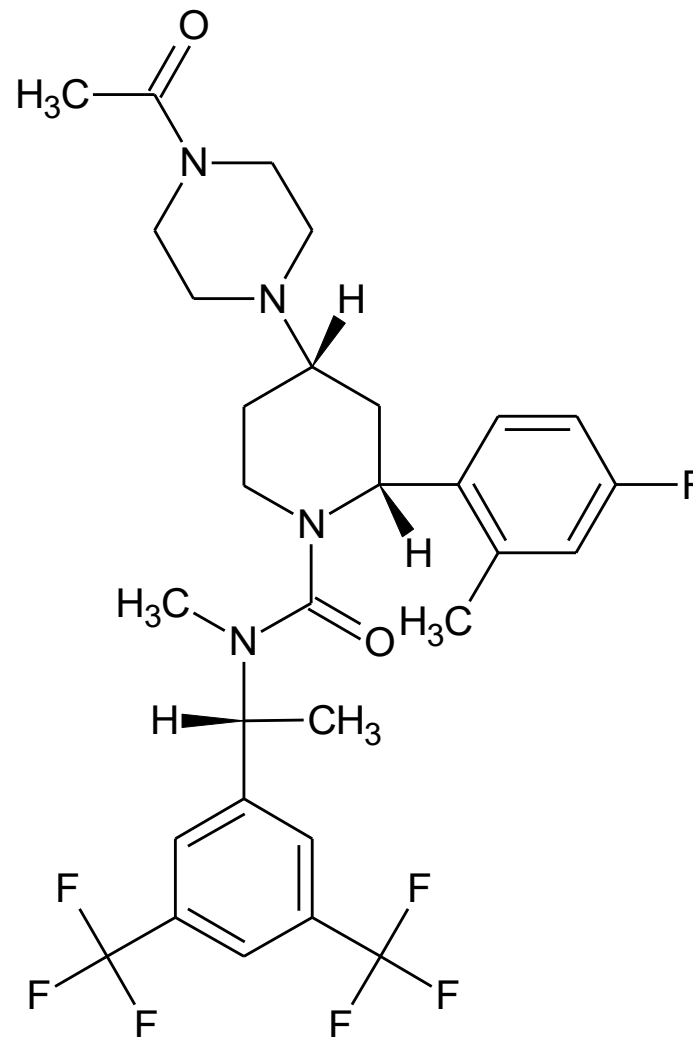
CP-96,345

Antagonisté neurokininových receptorů 1 (NK₁)

aprepitant

- první klinicky dostupný antagonist NK₁
- Emend® cps., Ivemend® plv. inf.

kasopitant

syn. GW679769

- ukončena 3. fáze klinického zkoušení